

EKOLOGIK HUQUQBUZARLIKLAR UCHUN YURIDIK JAVOGBARLIK TUSHUNCHASI VA TURLARI

*"Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalashtirish
muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti*

"Ekologiya va huquq" fakulteti

"Ekologiya va atrof muhit muhofazasi" yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Solijonova Rayxona

Ilmiy rahbar: To'xtashev Hikmatilla Ismatillaevich

Annotatsiya: Ekologik huquqbuzarliklar zamonaviy jamiyat uchun eng muhim va dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Tabiatni muhofaza qilish, ekologik xavfsizlik va normal hayot faoliyati uchun qulay muhitni ta'minlash davlat va jamiyat oldida turgan asosiy vazifalardan biridir. Ushbu ilmiy maqolada ekologik huquqbuzarliklar uchun yuridik javobgarlik tushunchasi, uning asosiy belgilarini yoritish hamda javobgarlik turlarini huquqiy nuqtai nazardan keng qamrovda tahlil qilish ko'zda tutilgan. Maqolada yuridik javobgarlikning tartibga solinishi, amaliyotga tatbiq etilishi va ekologik huquqbuzarlik sodir etilganda yuzaga keladigan huquqiy munosabatlarning asosiy xususiyatlari ochib berilgan. Ekologiya sohasidagi jinoyat va huquqbuzarliklar, ularni sodir etgan shaxslarga nisbatan qo'llaniladigan yuridik chora-tadbirlar, ularning tahlili va samaradorligini oshirish masalalari ham maqolada chuqur tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ekologik huquqbuzarlik, yuridik javobgarlik, ekologik xavfsizlik, ekologik qonunchilik, administrativ javobgarlik, jinoiy javobgarlik, fuqarolik javobgarlik.

Ekologik huquqbuzarliklar har bir davlat va jamiyat hayotida o'ziga xos muammolardan hisoblanadi. Atrof-muhitning zararli ta'sirlardan himoya qilinishi, ekologik xavfsizlik hamda avlodlarga toza va sog'lom muhitni yetkazib berish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlariga kiradi. Ekologik huquqbuzarliklar insonning tabiatga, yer va suv resurslariga, flora va fauna

vakillariga, atmosferaga va boshqa tabiiy obyektlarga noqonuniy ravishda zarar yetkazuvchi xatti-harakatlarini o'z ichiga oladi. Mazkur harakatlar nafaqat bevosita shaxsning o'zini, balki umuman butun jamiyat va kelajak avlodlar manfaatini xavf ostiga qo'yadi [1].

Ekologik huquqbuzarliklarni huquqiy jihatdan tartibga solish va ularga yuridik javobgarlikni joriy etish davlat uchun nihoyatda muhim yo'nalish hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining «Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida»gi va boshqa ekologik qonunlarida tabiat va uning tarkibiy qismlarini muhofaza qilish, ekologik xavfsizlikni ta'minlash borasida alohida qoidalar ishlab chiqilgan. Mazkur qonunchilik asoslari ekologik huquqbuzarlik tushunchasi, uning asosiy turlari va ular uchun javobgarlik choralari aniq va lo'nda belgilab bermoqda. Ekologik huquqbuzarliklarning huquqiy belgilari, avvalo, ushbu huquqbuzarlik orqali atrof-muhit, biologik xilma-xillik, suv, havo, tuproq va boshqa tabiiy resurslarga zarar yetkazilishida namoyon bo'ladi. Tabiatga zarar keltiruvchi xatti-harakatlar oqibatida inson hayoti va sog'lig'i, hayvonot va o'simlik dunyosi, butun ekologik tizim izdan chiqadi. Bu kabi huquqbuzarliklarning oldini olish, ularni samarali tartibga solish va javobgarlikning mustahkam mexanizmini ishlab chiqish ekologik siyosatning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ekologik huquqbuzarliklar uchun yuridik javobgarlik deganda, atrof-muhitni ifloslantirish, tabiiy resurslarni noqonuniy yo'l bilan egallab olish, ulardan oqilona foydalanmaslik, ekologik xavfsizlik qoidalariga rioya qilmaslik, tabiatga zarar yetkazuvchi boshqa noqonuniy harakatlar uchun qonun doirasida belgilangan majburiy javobgarlik choralari nazarda tutiladi. Yuridik javobgarlikning asosiy maqsadi ekologik qonunbuzarliklarning oldini olish, huquqbuzar shaxslarga nisbatan adolatli va samarali jazoni ta'minlash, eng muhimi, jamiyatda ekologik madaniyat va ongni yuksaltirishdan iboratdir [2].

Yuridik javobgarlikning asosiy turlari sifatida ma'muriy, jinoyat va fuqarolik-huquqiy javobgarliklar ajratiladi. Ma'muriy javobgarlik ekologik huquqbuzarliklar uchun eng keng tarqalgan javobgarlik turi bo'lib, davlat organlari tomonidan

vakolatli mansabdor shaxslarga nisbatan qo'llaniladigan jarimalar, ogohlantirish va boshqa ma'muriy choralar ko'rilishini nazarda tutadi. Atrof-muhitga zarar yetkazish, axlat tashlash, suv va havo ifloslantirish, maxsus ruxsatsiz hayvonlar ovlash kabilar bunga misoldir. Jinoyat-huquqiy javobgarlik esa atrof-muhitga og'ir zarar yetkazgan, muayyan ekologik xavfli harakatlarni sodir etgan, yirik miqdorda noqonuniy daraxt kesish, zaharli moddalarni tabiatga chiqarish va shunga o'xshash og'ir oqibatlariga olib kelayotgan huquqbuzarliklarga nisbatan qo'llaniladi. Jinoyat kodeksida ekologik jinoyatlarga oid maxsus modda va sanksiyalar mavjud bo'lib, bunda yuqoridagi harakatlarni sodir etgan shaxslarga nisbatan ma'lum muddatga ozodlikdan mahrum qilish shaklidagi jazo chorasi ham ko'zda tutiladi [3].

Fuqarolik-huquqiy javobgarlik, avvalo, atrof-muhitga yetkazilgan moddiy va ma'naviy zararni qoplash bilan bog'liq bo'ladi. Ekologik huquqbuzarliklar natijasida zarar ko'rgan jismoniy va yuridik shaxslar sud orqali zarar yetkazuvchidan unga kompensatsiya talab qilish huquqiga ega. Bu javobgarlik turi atrof-muhitga yetkazilgan iqtisodiy zararni undirish, tabiatga yetkazilgan zarar uchun mulkiy javobgarlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ekologik huquqbuzarliklarning oldini olish uchun samarali huquqiy mexanizmlarni shakllantirish hamda amaldagi qonunchilik normalarini yanada takomillashtirish muhim ahamiyatga ega. Jamoat nazoratini kuchaytirish, ekologik qonunbuzarliklarga qarshi jamoatchilikni faol jalb qilish, aholi o'rtasida ekologik tarbiyaviy ishlarni kengaytirish natijasida huquqbuzarliklarning soni va darajasi kamayishi mumkin [4].

Davlat va jamiyat ekologik xavfsizlik sohasida yagona maqsad sari harakat qilishlari hamda tabiatga nisbatan insonparvar va mas'uliyatli munosabatni shakllantirishlari kerak. Bunda yuridik javobgarlik mexanizmini amalga oshirish, ekologik qonunbuzarliklar sodir bo'lsa, aybdorga nisbatan adolatli chora ko'rish katta ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, ekologik huquqbuzarliklar profilaktikasini kuchaytirish, xatarlarga nisbatan ijtimoiy ong va fuqarolik mas'uliyatini oshirish ham ekologik barqarorlikni ta'minlaydi. Ekologik huquqbuzarliklar uchun yuridik javobgarlikning samarali ishlashi uchun

qonunchilik doimiy ravishda takomillashtirib borilishi, xalqaro tajribadan foydalanish, zamonaviy texnologiyalar yordamida huquqbuzarliklarni real vaqt rejimida aniqlash va chora ko'rish tizimini rivojlantirish zamon talabi hisoblanadi [5].

Ekologik huquqbuzarliklarning salbiy oqibatlari jamiyatning barcha sohalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Suv va havo resurslarining ifloslanishi, qimmatbaho flora va faunaning yo'qolishi, inson salomatligining yomonlashuvi va iqtisodiy zararlar ekologik huquqbuzarliklar oqibatida vujudga keladi. Shuning uchun ekologik huquqbuzarliklar uchun yuridik javobgarlik nafaqat jazolash vositasi, balki ularning oldini olish va profilaktikasi uchun ham samarali institut bo'lib xizmat qilishi kerak. Qonunchilikka muvofiq har bir shaxs atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha o'z zimmasiga muayyan majburiyatlarni oladi. Davlat va jamiyatning ekologik xavfsizlik va atrof-muhitni yaxshilash bo'yicha faoliyatini ilgari surishda yuridik javobgarlik mexanizmlarini rivojlantirish asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Shu o'rinda ekologik huquqbuzarliklar uchun javobgarlikni aniqlash, jazolashning adolatli va proporsional bo'lishini ta'minlash hamda ushbu sohadagi islohotlar davomiyligini taminlash kerak. Ekologik huquqbuzarliklar uchun yuridik javobgarlik tizimini takomillashtirish va samarali ishlashiga har bir fuqaro va muayyan soha mutasaddisi o'z hissasini qo'shishi lozim. Umumiy jamiyat madaniyati va ekologik ongni oshirish, qonunlarga rioya qilish va har bir fuqaroning tabiatga nisbatan mas'uliyatini oshirish ekologik barqarorlik va farovonlik uchun mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa

Ekologik huquqbuzarliklar uchun yuridik javobgarlik inson va tabiat o'rtasidagi muvozanatni saqlashda, ekologik muammolarni hal qilishda asosiy mexanizm hisoblanadi. Huquqbuzarliklarning oldini olish, sodir etilgan holda samarali va adolatli jazo choralari ko'rish, jamiyatda ekologik ong va madaniyatni oshirish orqali ekologik tahdidlarni kamaytirish mumkin. Yuridik javobgarlik turlari va ularning tatbiqi ekologik xavfsizlik va tabiatni muhofaza qilish sohasida muhim vosita sifatida jamiyat manfaati uchun samarali ishlashi lozim. Yaxshi

ishlab chiqilgan va amalda izchil qo'llanadigan yuridik javobgarlik tizimi orqaligina ekologik huquqbuzarliklarni kamaytirish va atrof-muhit barqarorligini ta'minlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Berdikulov A.B. O'zbekiston Respublikasining ekologik qonunchiligi. Toshkent: Adolat nashriyoti, 2021.
2. Boboxonov Sh.I. Tabiatni muhofaza qilish huquqi. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018.
3. Alimova K.M. Ekologik xavfsizlik va huquqiy mexanizmlar. Toshkent: Fan, 2019.
4. Mamatov O.H. Ekologik huquqbuzarliklar va yuridik javobgarlik. Toshkent: Universitet, 2016.
5. Rashidova G.H. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat Kodeksida ekologik jinoyatlar. Toshkent: Adolat, 2017.
6. Mirzarahimov U.Sh. Atrof-muhit va inson huquqlari. Toshkent: Akademiya, 2020.

